

Nogle Bemærkninger om Behandlingen af den danske Retsskrivning, nærmest i de lærde Skoler, henstillede til Lærernes Overveelse af Underviisningsinspectøren.*)

Allerede i længere Tid havde min Opmærksomhed været henvendt paa det ikke ringe Besvær, som vor Retsskrivnings mindre Fasthed og de i en Række af Aar vedvarende Forsøg paa at fremkalde en omfattende Reform deri volde baade Lærerne i Modersmaalet i de lærde Skoler ved denne Deel af deres Underviisning og sandelig i ikke mindre Grad Disciplene, og jeg havde følt Trang til ligeoverfor den Usikkerhed, hvoraf Spor ogsaa traadte mig imøde i de forskjellige Examensudarbejdelser, at gjøre et Forsøg paa at bidrage Noget til at vinde Sikkerhed, Overeensstemmelse og Lethed, uden at jeg dog endnu var bleven enig med mig selv om den Maade, hvorpaa Sagen rigtigst kunde gribes an og bringes under Forhandling med Lærerne, da jeg modtog en ny og særlig Opfordring til at klare mine Tanker herom ved en Skrivelse fra Cultusministeriet af 18de November forrige Aar, hvori dette forlangte mine Uttringer i Anledning af en i Bladet Fædrelandet for 19de og 20de October f. A. indrykket Artikel af Adjunkt Kinch i Ribe „Om den nyere Retsskrivnings Indførelse i Skolerne.“ Medens jeg paa den ene Side erkjendte, at Ministeriet ikke kunde eller burde være ligegyldigt ved, hvorledes denne Sag udviklede sig, hverken med Hensyn til Underviisningens Lethed eller Besværlighed for Lærere og Disciple eller med Hensyn til Skolernes Forhold til Livet og Modersmaalets Skikkelse og praktiske Brug, var det mig paa den anden Side klart, at et Forsøg af Ministeriet paa enten ved en kort almindelig Forskrift eller endog (hvad jeg forresten antog for aldeles usandsynligt, at Ministeriet vilde indlade sig paa) ved mere i det Enkelte gaaende Regler og Anviisninger at ordne dette Anliggende vilde være forbundet med den største Vanskelighed ifølge Sagens egen Natur og Stilling, omend det Betænkelige ved at gribe ind i Lærernes Frihed lodes ude af Betragtningen. Den Fremgangsmaade, der da forekom mig at være den ene rigtige, var, at jeg selv ifølge det Forhold, hvori jeg staaer til Skolerne, forsøgte i al Korthed at forelægge Lærerne nogle Bemærkninger om Sagens efter min Mening rigtige Opfatning og Bedømmelse

*) Læseren anmodes om ikke at ville forud slutte sig til Bemærkningernes Resultat i det Enkelte af den Retsskrivning, Forfatteren af personlig Bane bruger.

og nogle af dens væsentlige Punkter, hvilke Bemærkninger mulig ad Overbeviisningens Bei indtil en vis Grad kunde enten befæste eller fremkalde og befordre den Genhed og Sikkerhed, der i enhver Henseende maa ansees for ønskelig, og begrænde den tilbageblivende Uoverensstemmelse, idet jeg forudsatte, at den Retning, jeg heri vilde følge, turde antages for at ville finde Ministeriets Bifald og Sympathie, forsaavidt det selv indlod sig paa Sagen, ifølge en vis umiddelbart praktisk Opfatning. Det har paa Grund af andre Forretninger ikke førend nu været mig muligt at gjøre et saadant Forsøg, og idet jeg nu gaaer dertil, føler jeg i høi Grad Vanskeligheden ved at udføre det i den korte Tid, jeg dertil kan anvende, og navnlig inden de snævre Grændser, der maae sættes, naar jeg ikke vil komme ind paa at skrive en heel og udførlig Afhandling om den danske Retsskrivning, hvortil jeg hverken har Leilighed eller Lyst.

Jeg vil forudskikke en Bemærkning, der alene sigter til at forekomme en urigtig Opfatning af min personlige Stilling til dette Anliggende, som om jeg ved tidligere Skridt var hindret fra at behandle det frit og uhildet. Den Skrivelse, til hvilken der er hentydet i Adjunkt Kinch's Artikel, hvorved gives en Forskrift for den danske Retsskrivnings Behandling i de lærde Skoler, er ikke udgaaet fra Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet, men fra den forrige Universitetsdirection under 30te October 1847, og ligesaalidt som jeg dengang havde nogen Embedsstilling, der kunde have foranlediget Indhentningen af min Mening i et slikt Anliggende, er jeg underhaanden taget paa Raad derved. Den i hiin Skrivelse givne almindelige Bestemmelse (— jeg seer bort fra Henviisningen til en bestemt Bog som Autoritet i Tvivlstilfælde —) udtrykker iøvrigt kun den Anskuelse, som i denne Sag stedse vil gjøre sig aldeles overveiede gjeldende hos Forretningsmanden ligesaavel som hos den i Sproget, udenfor det philologiske Omraade, ivrigt og betydeligt produktive Forfatter. Den, hvem den lette og af fremmedartede Indtryk og Reflexioner uforstyrrede Brug af Sproget er Hovedsagen, vil, hvor der i Skrivebrugen har uddannet sig en blot nogenlunde faststaaende Bedtægt, holde paa dette Bestaaende, maaskee endogsaa, idet han dermed forvejler en fast Bane hos ham selv, overseer Baklingens Tilstedeværelse. Naar der nu spørges deels om, hvorvidt der til Grund for denne Anskuelse, naar den nærmere udvikles, ligger Noget, der har en videnskabelig Gyldighed, deels om, hvorvidt der tilkommer den en Berettigelse med Hensyn til Skolerne, da paatrænger sig og maa fra Skolens, og det ikke blot den lærdes, Side gjøres gjeldende Betragtningen af Betingelserne for en virkelig let Brug af Sproget i denne Henseende og for Indøvelsen dertil i Skolerne. Men idet der nævnes en videnskabelig Berettigelse, maa man for Alting ikke begynde med udelukkende at ville fastholde denne for en Behandling af Retsskrivningen, der støtter Afgjørelsen af de enkelte Punkter til specielle i sædvanlig Betydning grammatikalske Undersøgelser og Grunde, men erindre sig, at der gives en overordnet og ved almindelige Problemer af den Art, som det her omhandlede, i Sandhed mere videnskabelig Betragtning, der seer hen til Sprogets hele Stilling, dets Udviklings Vilkaar, dets Bevægelses Frihed og Betingelser, og herefter anviser Grammatikeren sin Virksomhed og dennes Grændser.

Al Bogstavskrift (Lydstrift) gaaer naturligviis ud paa at betegne de Lyd, der virkelig høres, og Sætningen, at man skal skrive, som man taler, udtrykker forsaavidt kun den første umiddelbare Stræben ved al Skrift. Men nu er der for det Første i al Tale meget for Ordets Bestaaffenhed Charakteristisk, der ikke kommer med i Skriften, fordi dets Medoptagelse ikke blot vilde medføre en forvirrende Mængde af Tegne, men tillige ved Anvendelsen af dem kræve en saa fleersidig Opmærksomhed og en saa fin Jagttagelse, at derved Skriften vilde blive saare vanskelig, langsom, ubeqvem og ved Misgreb usikker og forvirrende. Det er ikke blot Betoningen eller dog mangfoldige Nuancer af den, der bliver ubetegnet, men ogsaa mange Forskjelligheder i selve de paa Taleorganernes Stilling og Bevægelse under Lydens Gjennemgang beroende Bogstavlyd blive i alle Sprog og i alle Skriftarter, skjondt disse i forskjellig Grad stræbe efter Fuldstændighed, i Skriften fordunklede og slaaede sammen. I mange Tilfælde har den Omstændighed væsentlig Deel i Indskrænkningen, at der fra Folk, der allerede havde Skrift, modtoges til Anvendelse paa et Sprog, der hidtil ikke havde haft den, et vist Antal Tegne, der ikke engang alle kunde finde Unven-

delse og beholdes og som kun med Vanskelighed lod sig forsøge og nuancere.) Det er nok, at Skriften giver de til Ordnes og Ordformernes sikre og lette Gjenkjendelse fornødne Tegn for deres Lydbestanddele, ved hvilken Fornødenhed der maa tænkes paa Sproget og Ordforraadet i det Hele og derpaa, at Ordene i den virkelige Tale kun forekomme i Forbindelse med andre og i en Sammenhæng, der gjør det, som i enkelte Tilfælde har eens Form med noget Andet, fjendeligt nok. Det hele finere Lydspil i hvert enkelt Ord kan ingen Skrift afbilde og den rigtige Udtale medbringer ikke blot den vogne Læser, men Barnet til Ordet og lægger den til, efterat Ordet i det Hele er gjenkjendt, naar blot Skriften ikke forvirrer (og man ved Læseøvelser bærer sig fornuftigt og naturligt ad). Men Skriften skal fremdeles efter sin Hensigt være fælles; den skal lade Alle, der forstaae Sproget, let og hurtigt, uden standsende og forstyrrende Reflexion og tillige sikkert gjenkjende Ordene gennem de betegnede Lydbestanddele. For at opfylde dette Diemed maa Skriften (efter sin Hensigt og Stræben) stedse gjengive og betegne de samme Ord paa samme Maade; baade de enkelte Individens særegne Udtale og den, selv ved øvet Jagttagelse, men naturligviis endnu mere for den heri Uøvede usikre og vaklende Adskillelse, og Betegnelse af de i hvert Ord tilstedeværende Lyd efter egen Opfatning og Dom skal vige for den gennem Banen (ved Læsning og Skrivning efter Læsning) tilegnede almindelige Betegnelse af den almindelige Udtale, og hvad der kaldes Rettskrivning, viser sig paa det Punkt, hvor først Skilsmisjen imellem den og den Enkeltes aldeles individuelle Skrivemaade fremtræder, som slet intet Andet end den **vedtagne** Betegnelse af de Flestes Udtale. Der kan ved den første Rettskrivning (det er, Genskrivning) ligesaa lidt være Tale om nogen anden Art af Burdering af den almindelige Udtales Rigtighed i og for sig som om en Burdering efter Ordnes Oprindelse og deres muligviis i en endnu ældre Tid havde Form og Lyd; thi Skriften vilde udtrykke, hvad der nu virkelig udtaltes, men maatte for Hensigtens (den fælles lette Gjenkjendelses) Skyld udtrykke, hvad der nu virkelig syntes at udtales af de Fleste, saaledes som det af de Fleste opfattedes i Forhold til Tegnene. Skrivningen efter den individuelle Udtale viger for en Overenskomst, der, da den umulig kan gennemprøves af den Enkelte, faaer Bedtægten's Character (omend Læsningen i det Hele stræber efter at arbejde den individuelle Udtale hen til den i Skriften udtrykte almindelige og saaledes at borttage eller dog formindske Forskjellen), og det endnu mere i Tegnenes Anvendelse paa Udtalen. Den vedtagne Rettskrivning's i det Hele umaadelige, omend enkeltviis næsten umærkelige Betydning og Nytte ligger for den Læsende og Skrivende i den uforstyrrede Sikkerhed og den deraf følgende langt større Hurtighed i den hele Operation og alle dens mindste Dele (— man kan ikke tvivle om, at f. Ex. i Danmark i det 16de og 17de Aarhundrede den aldeles usikre Bogstavering har overordentlig sunket baade Skrivende og Læsende —) ved Siden af en reen æsthetisk Tilfredsstillelse ved det Gensartede og Consevente. For den, der lærer at læse og at skrive, ligger, uafhængigt af det større eller mindre Held, hvormed hele Systemet af Lydbetegnelser er tilpasset til det bestemte Sprog og hvormed den virkelig almindelige Udtale er greben og fastholdt i den vedtagne Rettskrivning, uafhængigt af den givne Skriftbetegnelses Lethed eller Vanskelighed i sig selv, en stor Lettelse i selve Gensheden, hvormed Ordene stadig træde frem og indpræge sig. Men for at Rettskrivningen skal have sin Betydning, maa den, ligesaavel som den udelukker Individernes samtidige Udtale- og Opfatningsforskjelligheder, ogsaa udelukke fra Skriften de successt og under den nye (i mange Trin deelte) Slægts Opvæxt fremkommende Afvigelser i Udtalen af enkelte Ord eller af visse Lydforbindelser i hele Ordkræfter, fordi de paa hinanden følgende Slægter her som i Alt skulle sammenvøje til et fortløbende Hele, fordi enhver Genhed og Fasthed i Bedtægten imellem de Samtidige er umulig uden at omfatte de Medlemmer af forskjellige fremvøgende Slægter, der danne en Samtid, og fordi det efterhaanden frembragte Stof til Læsning skal bevares og bruges med uformindsket Lethed og Hurtighed. Saaledes begrænses og indskrænkes Rettskrivningens Tilslutning til Udtalen endnu mere og det Bestaaende og Overleverede faaer en Berettigelse, hvis Betydning bliver desto større, jo mere der uddanner sig en sammenhængende Litteratur, hvori de næstforegaaende Tidens Frembringelser beholde Værd for de følgende og benyttes af dem. I enhver stor, for Enkeltes Særheder og deraf fremgaaende Bestræbelser mindre

tilgængelig Litteratur indtræder med dens alsidige Udvikling og Modning en fastere almindelig Skrivebrug. I det al Retskrivningsbestræbelse i sit Udspring gaaer ud paa et reent praktisk Formaal, for hvilket Genhed og Fasthed er aldeles væsentlig, maa den stedse i sin fornuftige Udvikling indrømme disse Egenskaber, forsaavidt de virkelig ere opnaaede, en meget stor Vægt og Betydning i Sammenligning med andre Hensyn. Især maa ogsaa den Sprogforsker, der veed, at Sproget ikke udvikler sig for eller gennem hans Reflexioner, men for at gøre sin Tjeneste i Livets og Culturens Huusholdning, hvorved han ofte kun har en Jagttagers Rolle og, forsaavidt han særlig medvirker, i Almindelighed kun har at medvirke bevarende og til Forhindring af Spring og forvirrende Afvigelser, erkjende, at hans Ret til at gribe ind i den bestaaende Skrivebrug er meget betinget og begrændset. Fordi denne det Bestaaendes Ret har sin Rod i dets praktiske Betydning, kan den kun overvindes ved modstaaende praktiske Hensyn, der efter rigtig Overveielse erkjendes for at være af høiere Vægt. Men ligesom overhovedet Tilstedeværelsen af en virkelig bestaaende og fast Brug maa tilstræffeligt estervises for at kunne paaberaabes, saaledes kan det ogsaa vise sig, at en temmelig fast Bedtægt i en enkelt Række eller mindre Rækker af Tilfælde dog staaer i Forbindelse og Berøring med en Vaklen og Usikkerhed i et større Afsnit, der ikke kan fjernes uden ved at opgive Noget, der allerede syntes befastet. Naturligviis maa imidlertid Vaklen og Strid, hvor den gøres gjeldende, ogsaa paavises i den virkelige store og udbredte, Folkets og de Dannedes Læsning udgjørende Litteratur, og en Afvigelse fra den heri fastholdte Brug, der kun fremtræder i en indskrænket Kreds, udgaaende fra Theorien og Skolen, kan ikke med Ret paaberaabes som Bidnesbyrd om en allerede tilstedeværende Vaklen i Skrivebrugen. Allermindst tør det for en ny Skrivebrug anføres som en Berettigelse ligeoverfor en virkelig bestaaende, at den udgaaer fra og anbefales af de særligt Sprogkyndige, medens den bestaaende kun bruges og fastholdes af dem, der uden strengere Studium benytte Sproget, som de forefinde det; thi Sprogets Udvikling tilhører i det Hele Folket og Skriftsproget særligt den i Forretningstilivet og Litteraturen læsende og skrivende Deel af Folket, ikke de Sproglærde. Den Sproglærde maa godtgjøre sin Ret til at gøre Reformforslag derved, at han har bemærket praktiske Banskkeligheder, som Andre ikke gøre sig Rede for, og ved sin Eftertanke fundet lette og naturlige Midler til deres Fjernelse. Fra den praktiske Side kan nu mod en bestaaende Skrivebrug fornemmeligt gøres gjeldende den Banskkelighed, som saavel dens Forstaaelse og Ordenes og Lydenes Gjenkjendelse deri koster dem, der skulle lære at læse, som dens Tilegnelse og Bevaring dem, der skulle lære Retskrivning, paa Grund af kunstig og vilkaarlig Indretning i det Hele eller i enkelte Dele, forstyrrende Uoverensstemmelse i det Gensartede, Blanding af det Ueensartede, en Banskkelighed, der i Skolen, ligesom fra den første Læseunderviisning, kan vise sig langt større, langt mere tidspildende, end den, der staaer udenfor, antager. Stundom vil det Banskkelige i Tilignelsen og det Vilkaarlige og Inconsequente i Bedtægtens Regel eller Forsøg til Regel medføre og forplante en Vaklen brydende Vaklen. Naturligviis maa ved Spørgsmaalet om Forandring i Skrivebrugen den praktiske Banskkelighed, som denne i sin hidtilværende Skikkelse medfører, afveies mod den Banskkelighed og Uleilighed, som Forandringen selv, forudsat, at den forresten svarer til Hensigten, medfører baade i Overgangstiden ved opstaaende eller forøget Vaklen og ved Nødvendigheden for Alle eller for Mange af indtil en vis Grad at kjende eller være øvet i en dobbelt Skrivebrug og siden ved den fremkommende Uoverensstemmelse imellem den tidligere og den sildigere Tids Bøgers og skrevne Sagers Udseende. Medens denne Banskkelighed (— foruden den allerførste, at udfinde en ny, virkelig bedre Skrivebrug og tilveiebringe en foreløbig Enighed om den imellem ikke faa Mennesker, der skulle udbrede den, —) i mange Tilfælde, hvor der vilde være Spørgsmaal om en meget stor og vidtfor-grenet Deel af hele Lydbetegnelsen, vilde være aldeles overveieende og afstrækkende, kan derimod Forandringen fremtræde som sammenligningsviis let gennemførlig og lidet forstyrrende eller besværende, hvor den angaaer enkelte mere særskilte Afsnit. Af langt mindre Vægt og Betydning ligeoverfor endog blot nogenlunde mærkelige praktiske Ulemper er med Hensyn til Kravet paa Forandring Alt, hvad der, uden at medføre mærkelig Uleilighed i Anvendelsen og Indøvelsen, alene for en theoretisk Betragtning viser sig som en Inconsequents i Betegnellesmaaden.

maaskee endog beroende paa en oprindelig ikke ganske rigtig eller skarp Opfatning af en Lyds Bæsen; den Reflexion, hvorved dette bemærkes, vedkommer et overordentlig ringe Antal af Brugerne af Skriften og kan af dem, hvem den vedkommer, meget let fastholdes og videre theoretisk forfølges uagtet Skriftens Afvigelse. Som Exempel paa en, om man vil, praktisk Uleilighed ved Skrivebrugen, men af en aldeles forsvindende Betydning, ligger det nær at nævne en vis Betegnelsesmaades Afvigelse fra Betegnelsen af den samme Lyd eller fra Anvendelsen af den samme Betegnelse i nærliggende Sprog, med hvis forresten ganske eller størstedels eensartede Skrift Mange antages at komme i Berørelse. Det overordentlig overveiende Antal kommer enten slet ikke eller saagodtsom slet ikke i denne Berørelse og for dem, for hvem den indtræder, indtræder den paa en Tid, da en Afvigelse af denne Art aldeles ingen virkelig Banskkelighed medfører. Det er ganske andre Ting end aa og å, der staae iveien for den ønskelige gjensidige Udbredelse af dansk og svensk Litteratur. Mangfoldig flere vilde ganske vist berøres af Uligheden med den tydske Skrivebrug ei, naar i Dansk optoges ej; men heri ligger ligesaa lidt noget Afgjørende.

Forsaaavidt her nu ved Spørgsmaalet om Rettskrivningsforandringeres Berettigelse er lagt særdeles Vægt paa praktiske Hensyn og derimellem allermeest paa mulige Banskkeligheder ved hurtig og sikker Tilegnelse af Skrivebrugen eller endog blot ved Erhvervelsen af Færdighed i Læsning, der kunde tænkes fjernede eller lettede ved en Forandring, synes der at tilkomme Skolerne, hvor slike Banskkeligheder fornemmelig føles, naturligviis paa en meget forskjellig Maade efter Skolens forskjellige Trin og Opgave med Hensyn til Modersmaalet, ikke blot en ikke ringe Medvirkning, men vel endog et vist Initiativ ved Forsøg paa Forbedringer. Forsaaavidt Kravet paa en Forandring just bygges, ikke paa theoretisk grammatikalske Betragtninger, men paa de antydede praktiske Hensyn, kan Skolen heller ingenlunde fortænkes i, at den søger at gjøre Kravet gjeldende og at arbeide for dets Opfyldelse; men selv da maa dog en nogenlunde omfattende Erkjendelse af Kravets Gyldighed og om Maaden at tilfredsstille det paa være tilveiebragt udenfor Skolen, førend Forsøget faaer Plads i Skolens Underviisning. Baade hvor denne Betingelse ikke er tilstede og endnu i langt høiere Grad, hvor Reformforsøg i Rettskrivningen, der forandre en virkelig bestaaende Brug, ikke have de praktiske Hensyn til Udgangspunkt, har den Paaastand, at Skolen her ikke skal gaae i Spidsen, sin gode Grund. Thi Skolen har først den Forpligtelse imod Disciplene at lære dem at kjende og anvende den Skrivebrug, der bestaaer, og ikke ved et Forsøg, som maaskee ikke trænger igjennem, at berede dem Besvær og Banskkelighed. Der kan her, forsaaavidt der er Tale om en virkelig almindelig Skrivebrug (f. Ex. Anvendelsen af aa i nuværende Dansk), slet ikke paaberaabes den i andre Underviisningsfag Læreren tilstaaede Frihed til imellem forskjellige Meninger og Opfatninger i sin Fremstilling at følge den, der forekommer ham rigtigst; thi der er slet ingen Tvivl om, hvad der for Diebliffet er almindelig Bedtægt, og til denne kunne Disciplene kræve at henføres (og det Offentlige, at de henføres). Læreren er neppe uden videre berettiget til at udsætte en Discipel for det Skin af Bedanteri som en meget paafaldende Rettskrivning kan paadrage ham, og for det Bryderi, som den maaskee kan volde ham ved Indtrædelsen i mange Kredse af Forretningstilværelsen. Jeg vil ikke undlade om dette Punkt at anføre nogle Ord, som jeg just i disse Dage har stødt paa, af en theoretisk ivrig Reformator i Rettskrivningen og i flere Dele (ogsaa i det Større) af Skoleunderviisningen, baade den høiere og lavere, Normanden K. Knudsen, Bestyrer (i det Ringeste for nogle Aar siden) af Arendals Middelelseskole og en af Redacteurerne af Maanedsskriftet „Den norske Folkeskole“. De findes i dette Maanedsskrifts anden Aargangs 11te Hefte (Mai 1854) S. 324: „Til eget Brug kan jo Enhver skrive, som han selv troer bedst at kunne forsvare; men Skolen skal ikke give Tønen an, ikke bringe Nyheder paa Banc, altsaa heller ikke nogen i Litteraturen ny Rettskrivning. Den skal kun oplære Ungdommen i det, som i Litteraturen og Videnskaben allerede er godkjendt af Meningsberettigede. Skolen kan gjerne berede Vejen for rigtigere Synsmaader og Sædvaner, ved forsigtig at undergrave Fordomme og Uvaner, men den maa dog indprænte og indøve i Ungdommen, hvad der hidtil gjaldt for rigtigt blandt kyndige Mænd, ikke sine egne Gissninger. Derfor tør jeg for Tiden ikke anbefale andre Nyheder i Rettskrivningen til Udøvelse eller Anvendelse i Skolen end tid-

nævnte to Ting" (Opgivelsen af Selvslyds-Fordobling som Tegn for Længde og af det stumme e.)*) Jeg vil kun hertil føie, at en indtrængende Betragtning af Forholdet imellem Sprogets Liv og Bevægelse og Grammatikerens Jagttagelse vil gjøre varsom i Betegnelsen af det, som Vedtægt har uddannet og befæstet, som Fordom og Uvane. Det kan ikke noksom lægges Læreren saavel som Enhver, der giver sig af med denne Gjenstand og derom vil danne sig en selvstændig Mening, paa Hjertet, at Enhed og derpaa beroende Sikkerhed og Lethed er det, hvorpaa fremfor Alt den Grundstræben gaaer ud, der leder til at lægge Vægt paa Rettskrivning, og at den engang opnaaede Enhed kræver Respekt og Underordning af den individuelle Mening om det fuldkommen Rigtige i det enkelte Tilfælde, kræver den med videnskabelig Berettigelse, fordi den sande Videnskab om Sproget lærer, at den tilblevne Sprogform og i det her omhandlede Punkt den tilblevne Skrivebrug har Ret imod den Sprogform og den Skrivebrug, der muligviis med større Conseqvent's kunde være bleven til, men ikke ad naturlig Wei er bleven til og nu ad en kunstig Wei vil indtrænge sig som noget udtænkt. Det staaer sig, naar ikke et Sprog i sin hele Betegnellesmaade i Forhold til Lyden skulde være kommet ind paa en aldeles uheldig Wei, bedst med Rettskrivningen der, hvor ethvert Spørgsmaal om, hvorledes man skal skrive, er afgjort ved Paaviisningen af, hvorledes man skriver. Men forsaavidt der i stedfindende Bakken eller i paafaldende praktisk Ulempe er Opfordring til at søge en Forbedring i enkelte Punkter, da maa det holdes for Die, at den Form er den bedste, som giver størst Udsigt til i Litteraturen snart og uden stor Forstyrrelse at kunne bringes til Afslutning og Fasthed, hvilket betinges ved Tilslutning til det, der allerede er fast, og som lover den tilsigtede Lethed i Indøvelsen. Der har hos os, fordi vor Skrivebrug i enkelte Dele trængte til Forandring, men endnu mere til Befæstelse (— man erindre, at vor nationale Litteratur forholdsviis ikke er meget gammel —), reist og udbredt sig en, saavidt jeg kan skjønne, ikke noksom alsidig overveiet og betænk- som Bestræbelse for ad den grammatiske Reflexions Wei at tilveiebringe en omfattende Reform, stundom som om man nu først havde forfra at udfinde og fastsætte en Skrivebrug gjennem ny Jagttagelse og Analyse af hele Lydsystemet og det fornemmelig under Hensyn til stærkt grammatisk reflekterende Mennesker som Brugere af Skriften. Det Maal, hvortil jeg troer, at ogsaa Lærernes Higen fornemmelig staaer, Fasthed, vil man udentviis nærme sig mere og hurtigere ved at føre hine Bestræbelser tilbage inden snævrere Grændser og derved skaffe dem en større Berettigelse. Endnu turde en almindelig Bemærkning her være paa sin Plads. Medens den etymologiske Betragtning er berettiget, hvor det under **vakkende Skrivebrug** tillige er tvivlsomt, hvilken Lyd der i en ubestemt Udtale skal ansees for virkelig at være tilstede, saafremt Etymologien giver en Afgjørelse engang for alle, ere derimod Regler, der henviser til Etymologien som Rettesnor og altsaa kræve, at der jevnlig skal vendes tilbage til og tænkes paa den, saare lidet brugbare for dem, der skulle ledes af Reglerne, saasnart der forlanges et Hensyn til mere end til det Slægtskab, som i det endnu levende Sprog viser sig nær og haandgribeligt.

1) Naar jeg nu anvender den Betragtningensmaade og de Grundsætninger, som i det Foregaaende ere antydede, paa nogle af de meest fremtrædende Forandringer i den gængse Skrivebrug, som i den senere Tid med større eller mindre Styrke ere anbefalede, og derefter afveier, hvad der kan tale for og imod dem, navnlig for og imod deres Optagelse i Skoleunderviisningen, forekommer det mig for det Første utvivlsomt, at Indførelsen af ganske nye Betegnelser for Bogstavlyd, nemlig af å istedenfor aa og af adskilte Tegn for det aabne og lukkede ø, har saameget imod sig, at de aldeles ikke bør finde Indgang, allermindst den sidste. Der er her aldeles ingen Bakken eller Usikkerhed i den almindelige Skrivebrug, ingen paa nogen Maade følelig Ueilighed ved Tiltegnelsen og Indøvelsen af det Bestaaende, naar ved Læseunderviisningen aa strax læres som vedtaget Tegn for en

*) Udhævelsen af nogle Ord tilhører den norske Forfatter.

enkelt Lyd. Mod Brugen af *aa* gjøres (foruden det lidet betydende Hensyn til Overensstemmelsen med svensk Skrift) en theoretisk Grund gjeldende, Inconseqventsen i at bruge to Tegn for en enkelt Selvlyd; men da hertil ikke knytter sig nogen væsentlig praktisk Uleilighed, især naar man efter de Sammes Ønske, der ville indføre å, fjerner den ringe Usikkerhed, der kunde opstaae af Brugen af *aa* for langt *a* i nogle faa fremmede Navne (Maron), ved ganske at opgive denne sidste Selvlydsfordobling, tør man ikke derfor paabyrde sig en langsommelig Tids Baklen i Skrift og Tryk og, hvis det nye Tegn feirer, en blivende Adskillelse imellem hidtilværende og fremtidig Skrift i dette Punkt. Her gjelder det imidlertid kun om en Ombytning af Tegn for den samme Lyd; ved det dobbelte Tegn for *ø* har man derimod villet adskille to Lydmodificationer, hvis Adskillelse, hvorledes man end dommer om det egentlige Forhold, i intet Tilfælde er nødvendig for at give Skriften med Hensyn til de paa-gjeldende Ord og Ordformers Kjendelighed fuldkommen den samme Væthed og Bestemthed, som den har ved andre Ord, eller hidtil er savnet i Underviisningen enten ved at lære at læse eller ved Rettskrivningsøvelser; meget mere vil Indførelsen af denne adskilte Betegnelse af hvad der ingenlunde i Alles Udtale mærkeligen og paa samme Maade adskilles eller af Alle let og eens gennem Dret opfattes som adskilt, bringe en varig Baklen ind i ikke faa Ord hidtil sikke Skrivemaade og skaffe Lærer og Discipel ved Rettskrivningens Indøvelse et ikke ringe Bryderi. Det kan dog ikke være Hensigten, idet man f. Ex. ved Bortkastelsen af Fordobling og stumt *e* som Tegn for Selvlydslængde søger at befrie vor Underviisning for pinagtige Regler og Øvelser, til Gjengjæld at bebyrde den med andre ikke mindre brydsomme. (I theoretisk Henseende tilføier jeg, skjøndt lidet tilbøielig til her at berøre den i flere Punkter med mere Kunst end med simpel og sund Naturiagttagelse fremstillede danske Lydlære, at Forskjellen mellem de to Arter af *ø*, naar det, der tilhører Toneholdet og Sammenstødet med forskjellig paafølgende Medlyd, tages fra, indsvinder til en Modification, der slet ikke svarer til Afstanden imellem de øvrige Selvlyd.)

2) Ligeoverfor Spørgsmaalet om Optagelsen af nye Tegn staaer Spørgsmaalet om Udelukkelsen af nogle hidtil brugte, hvilket angaaer *c*, *q*, *r*, *z*. Det maa indrømmes, at intet af disse Bogstavtegn udtrykker nogen særskilt i vort Sprog forekommende og ikke paa anden Maade betegnelig Lyd og at de derfor i virkelig danske Ord i sig selv ere overflødige. *C* og *z* bruges heller ikke i oprindeligt danske Ord; (om laante nedenfor). Mod i saadanne Ord at afløse *q* i dets meget indskrænkende Anvendelse ved *k* og skrive *Kvinde*, *Kvæg*, *bekvem*, lader sig ikke Synderligt indvende og de Flestes *Die* er allerede noget vant dertil. Ved Ombytningen af *r* med *k* (hvørved vilde hæves den Inconseqventz, at et Slutnings-*k* med en Bøiningss- eller Afledningsendelses *s* ikke forandres til *r*, men allerede nu skrives *ks*) er der allerede noget større Betænkelighed, forsaavidt Afvigelsen vilde mærkes mere, medens den Rettelse, der vindes, ikke er stor, da der i Brugen af *r* ingen Baklen og Besværighed er (i alt Fald ingen, som ikke siden vilde komme igjen som Tvivl om *gs* eller *ks*). I den første Underviisning i at læse ville, hvis det kan betragtes som en Fordeel, de Bogstaver, der ikke anvendes i reent danske Ord, kunne opsættes noget og ligesaa i de allerførste Skriveøvelser; læres maae de imidlertid, selv med Hensyn til slige Ord, ogsaa af Almuen, i det Ringeste i lang Tid, for næsten alle hidtil trykte og vistnok ikke faa i adskillig Tid herefter udkommende Bøgers Skyld, for ikke at tale om de mange Familienavne, hvori disse Bogstaver i meget lang Tid ikke vilde blive opgivne, om end der ingen Efterkommer af *P. Dye* lever, der kan holde saa fast paa sit *r*, som *Axel Drenstjernas* Slægt vil holde paa sit. Dette slutter sig da til det meget, der taler for at beholde disse Bogstavtegn i fremmede Ord og Egennavne. Det kan alligevel ikke undgaaes, at disse Navne og Ord beholde et fremmed Udseende og en fremmed Klang, der for Almuen og for den med fremmede Sprog Ubekjendte gjør den første Læsning og siden Skrivningen noget besværlig; derimod undgaaer man ved at beholde det nu engang ogsaa hos os indførte Tegn Strid og Usikkerhed, der ellers i enkelte Tilfælde kan indtræde ved Omskrivningen efter dansk Maade, især hvor Bogstavet i det fremmede Ord eller Egennavns Hjemmsprog medfører en særligere, for os

skundom end ikke let gjengivelig Lyd. Det er ved den stadig tiltagende Berøring med Udlandet ikke engang for den, der slet ikke lærer noget fremmed Sprog, aldeles uvigtigt at kunne læse og gjenkjende fremmede Person- og Stednavne, skrevne af Fremmede med disse Tegne; for den mere Dannede (ingenlunde blot for den saakaldte Studerede) medfører det derimod en Forstyrrelse og Besvær at skulle have to Skrivemaader, en dansk og en fremmed, for det samme Navn eller Ord, naar Formen igrønt er den samme.*) Hvad andre fremmede Ord end Egennavne angaaer, er det maaskee i en anden Henseende (med Hensyn til Sprogrenheden) ikke skadeligt, at de ikke altfor let faae Udseende af at være danske. Iøvrigt vil selv den Ustuderede og ikke Sprogkyndige temmelig let, efterhaanden som de fremmede Ord (helst, allermeest for Almuesmanden, i ringe Antal) komme ham for Nie og tilignes i deres Brug og Betydning, ogsaa beholde deres med Hensyn til et enkelt Tegn afvigende Form. At Almuesmanden og overhovedet den, der ikke kjender fremmede Sprog, ikke rigtigt kan skrive fremmede Ord, hvis Betydning og Anvendelse han kun meget ufuldstændigen kjender, er ingen stor eller slet ingen Skade og heller ingen Skam. Er der virkelig for den Enkelte Anledning til hyppigere Brug, vil med Sikkerheden heri ogsaa den i Skrivningen komme; man tro kun ikke, at man ved at lade fremmede Ord skrive som danske gjør det ganske let for den, der ikke kan fransk, paa dansk Maade at nedskrive franske, mundtlig lærte Ord. Det her Bemærkede gjelder (og det er det meest omfattende Punkt for dets Anvendelse) om de Ord og Egennavne, i hvilke forekommer c med Lyden af s (ce, ci, ch, ç, fransk og engelsk ch), med Hensyn til hvilke der ogsaa hidtil saagodtsom ingen Bakken er indtraadt i Bogskriften; thi **Sensur, sitere, Syrus** (Kongen) og deslige maa hidtil betegnes som aldeles usædvanligt deri. Underledes forholder det sig med det som k udtalte c (ca, co, cu og c foran Medlyd); her er c nemlig ikke saameget et Tegn udenfor Rækken af vore egne som ligefrem de romanske Sprogs Form for vort k med aldeles samme Betydning. Her ligger det derfor unegtelig endnu nærmere ogsaa i de fra de romanske Sprog eller fra Latin og Græsk laante Ord og derhen hørende Navne at skrive k, og denne Skrivemaade har i endeel hyppig brugte Ord (**Kasse, Klasse** o. s. v.) allerede faaet en saa stor Udbredelse, at det ogsaa med Hensyn til at fjerne den opstaaede Bakken kan synes bedst overalt, hvor c vilde udtales som k, ogsaa at skrive dette Bogstav (ogsaa i Fornavne, som **Karl, Klaus**). Men herved opstaaer en Banskkelighed med ch. I og for sig kunde man nu vel ogsaa her udelade Betegnelsen af en Lydmodification, som vi slet ikke bevare, og skrive ikke blot **Kristus, Kristen**, men ogsaa **Kina, Kor, Kemie**; (thi Skrivemaaden kh, **Chylus**, horer, synes mig, intetsteds hjemme). Men naar saa atter ch med fransk og engelsk Udtale beholdes, og naar det overhovedet betænkes, at Almuen paa den ene Side i sin Læsning og endnu mere i sin Skrift har yderst lidet at gjøre med de hidhørende Ord og Navne (saa at den ikke plages ved deres fremmede Skrivning) og paa den anden Side for et Par enkelte overordentlig udbredte Navnes hidtil gængse Skrivemaades Skyld, f. Ex. for de halve oldenborgske Kongers Navnes, for ikke at tale om **Christus** og **Christendom** i Bibel og Psalmebog maa lære at læse ch, og at derimod de mere Dannede, ligefra den, der lærer Tydsk paa et Seminarium eller Engelsk under Opholdet paa et Handelscontoir, træffe disse Ord og Navne med ch i Tydsk, Engelsk og alle romanske Sprog, for ikke at tale om de gamle, forekommer det mig, at Hensynet til dem forsværer Bibeholdelsen af den fælles fremmede Skrivemaade; i det Ringeste troer jeg ikke, at den lærde Skole for Diebliffet har nogen Opfordring til heri at forandre Bedtægten. (At imidlertid et Navn, der saa aldeles har tabt Characteren af fremmed, som **Christus**, og hvoraf Afledninger ere dannede i reent danske Former, tilligemed disse skrives paa dansk Maade, **Kristus, en Kristen, Kristendom, kristelig**, kan jeg for min Deel ikke finde urigtigt.)

*) Der er naturligviis kun Tale om de Tegne, vi allerede have, til Brug i Ord af de store germaniske og romanske Sprog og af de gamle Sprog, ifølge Aarhundreders Forbindelse, ikke om Optagelse af nye og flere Tegne af fremmede Sprog.

Hvad her er sagt om **ch**, forekommer mig ogsaa at gjelde om **ph** og **th** i fremmede Ord og Egennavne. Den, der for Fremmede kalder sig **Philip** og **Philipsen**, kalder sig vel ogsaa og kaldes paa dansk beqvemlest saaledes; og for de Fleste af dem, der i Skrift have at omtale **Philosophie** og **Theologie** og **Bibliotheker**, ere vel Ordene ogsaa saa ofte fremtraadte i fremmed Dragt, at Omklædningen er en større Forstyrrelse for dem end Lettelse for enkelte andre, for hvem det isøvrigt ingen Ulykke er, om der tiltroes dem mindre Boglærdom, fordi de komme til at skrive **Teolog**. (Omvendt er det rigtignok det Forkeerteste, der kan anføres i denne Strid, at holde paa en vis Skrivemaade for at bruge den som Kundskabsprøve, hvor da den Kundskab, der kan prøves, naturligviis kun er selve Skrivemaadens Tilegnelse ved Bane, ikke Kundskab om dens Grund. Noget Andet er det af et Menneskes Feil imod den Skrivebrug, han selv vil følge, at slutte til Mangel enten paa Kundskab eller Opmærksomhed.) For Bibeholdelsen af **Th** i det danske (et) **Thing**, efterat det overalt i andre danske Ord er opgivet og i dette Ord selv af Mange ikke bruges, maaskee af de Fleste, lader sig Intet sige, uagtet nu baade **Landsting** og **Folkething** have optaget **h**. For **thi** kan alene paaberaabes Bedtægtens store Fasthed i denne ene Levning af en tidligere særlig Lyd og Betegnelse, i et Ord, der alene tilhører Skriftsproget og det dertil svarende høiere Talesprog; fra denne Fasthed troer jeg ikke, at Skolen endnu bør afvige.

3) Den samme Betragtningmaade af fremmede Ord's hele Stilling ikke blot i Sproget, men i Skriften, som bringer mig til med Bestemthed for Skolen at fastholde Skrivemaaden **Censur** og **citere**, bringer mig ogsaa til at fraraade en Afvigelse fra den i det Hele i Bogskriften og i Forretningsskriften endnu aldeles overveiende og almindelige Bedtægt med Hensyn til Brugen af **g** og **t** paa en fra den danske Betydning af disse Tegn afvigende Maade i Ord som **Genie**, **Nation**.

4) I Skrivemaaden **Sjæl**, **Stjerne** (forskjelligt fra **Stierne**), **Skjul** o. s. v. har efterhaanden Bedtægten saaledes erklæret sig for den i sig selv ene rigtige og consequente Anvendelse af **j** efter Udtalen, da her paa det Klareste høres Medlyden **Jod** foran en enkelt Selvlyd, at den i Molbech's Ordbog beholdte Skrivemaade med **i** maa betragtes som forældet og som en Særhed.*) Men den samme Brug er uidentivl ogsaa, om end ikke i samme Grad, dog aldeles overveiende for Bibeholdelsen af **ei** (og ligesaa af **ai**, **øi**, **au**) som Tegn for den Lydforbindelse, for hvilken de reformerende Rettskrivningslærere have krævet **ej** (**aj**, **av**, **øj**), og jeg troer, at denne Brug, ved hvilken der naturligviis ikke er Tale om nogen praktisk Vanskelighed, nogen besværlig Regel eller Undtagelse, ogsaa i theoretisk Henseende med Hensyn til den betegnede Lyd's Beskaffenhed med god Grund lader sig forsvare. At der i een Stavelse ikke kan gives to særlige og selvstændige Selvlyd, er ganske vist; men at der enten overhovedet ikke eller ikke i Dansk gives **Ivelyd** (**Iveselvlyd**), det er, en eiendommelig Sammentrængen og Sammensmeltning af to Selvlyd eller i ethvert Tilfælde af en Selvlyd og en Halvselvlyd til en blandet Lyd, er en Paaastand, der i mine Tanker for let er bleven antaget for beviist. Selvlydene **i** og **u** medføre under Udtalen en Forsnævring og Forlængelse af den forreste Deel af Mundkanalen, der, naar en anden Selvlyd følger efter, atter kræver Forkortelse og derved Lufning af Tænderne eller Læberne, og de faae derved en særegen Character. Ved Undertrykning af den tilhørende, Selvlyden dannende, Luftstrømning frembringer denne Stilling af Munddelene og Overgangen derfra til Udtalen af en umiddelbart følgende Selvlyd en Medlyd (**j**, **v**); men naar en anden Selvlyd (**a**, **e**, **æ**, **ø**) gaaer forud og Lyden strømmer uafbrudt, medens Mundkanalen antager Stillingen for **i** og **u**, da frembringes ikke hiin Medlyd, men der fremkommer derved en Overgang af den gennemstrømmende Lyd fra den

*) Men en Særhed er det ogsaa at sœie en Provinds- eller Almue-Udtale i at udskyde et **j** efter **g** i Ord som **Regent** o. d.

forudgaaende Selvlyd til et dermed umiddelbart sammenhængende *i* eller *u*, der høres skarpt og ene, naar man forsøger at holde (udtrække) Stavelsen længere. Der er her ingeniunde en Medlyd tilstede med en reen og ublandet Selvlyd foran (*e=j, a=v*), men en særegen Blandingslyd. (Bed at standse den endnu uforandrede Luftstrøm og derpaa hurtig særskilt at gjøre den sluttende Bevægelse kan i det Ringeste *v* frembringes som virkelig, bestemt forskjellig Medlyd; man sammenligne den første Stavelse i *Pau-ke* eller i det tydske Verbum *hauen* med Imperativen *hav* af *have* eller med *Hav*, udtalt reent og, om man vil, ziirligt.) Denne eiendommelige Lydsammensmeltning er ogsaa i den fra vort Skriftsystem aldeles forskjellige Skrift, hvormed det ældste bekjendte Sprog af vor Sprogæt, Sanskrit, skrives og hvori der først opstilles Tegn for *j* og *v* som Medlyd (Halvselvlyd) og derpaa særlig Betegnelse for *i* og *u* i Selvlydsrækken, betegnet som blandet Selvlyd (Ivelyd) ved en ringe Modification af Selvlydstegnet; vi have den tilfælles med de germaniske Sprog, der uden Bakken betegne den som Ivelyd, og jeg troer, at vi ere langt fra at komme Sandheden nærmere ved at adskille os fra hine Sprogs Betegnelse og betegne den sidste Lyddeel som Medlyd. (Om Brugen af *eu* i fremmede Navne henvises til det, der ovenfor er bemærket om disses Skrivemaade.)

5) Et Punkt, hvori det ikke kan negtes, at vor Skrivebrug paa flere Maader er i Modsigelse med sig selv med Hensyn til at anvende eller ikke anvende Betegnelse og paa Grund deraf vanskelig at tilegne sig og indprænte Andre igjennem Regler og Undtagelser, og hvori derfor heller ikke Bedtægten har kunnet overvinde en ikke ringe Bakken og Usikkerhed hos dem, der (saaledes som jeg selv) hidtil søge ogsaa i dette Punkt at holde sig til den, medens ikke Faa have sluttet sig meer eller mindre til en Reform, er Brugen af Selvlydsfordobling og den dermed nær sammenhængende Brug af stumt *e*. Det Forviklede og Usikre i Brugen er paaviist af Andre og behøver her kun at antydes. Fordoblingen bruges til at betegne det lange *e, i, u* i betonede luffede Stavelser (altsaa *Deel*, men *Dele*, *een* som *Talord* med Betoning, men *en* som tonløs Artikel med samme i Formen lange *e*). Betegnelsen beholdes, hvor Stavelsen (Ordet) ved Sammensætning taber Tonen (*Halvdeel*, *ureen*). Foran *b, d, g, v* anvendes Fordoblingen i Almindelighed ikke (*Reb, Fred, Leg, Brev; Sandhed, Godhed*, ogsaa fordi Stavelsen *hed* er ubetonet; *Piil, Jil*, men *Tid*), men dog i visse Tilfælde efter smaalige Regler (*riig, liig; jeg veed*, til Forskjel fra Forholdsordet *ved* o. s. v.). Nogle udstrække dette videre og skrive *Geg* (til Forskjel fra *Gg, acies*), *Veeg*, *Færre* vel *Ged*, meget Faa endnu (som *J. P. Mynster*) *Tiid* og deslige. (Molbeck skriver et *Liig*, men en *Big, Svig*, *lik* og *svik, liig*, men *rig, likr* og *rikr*, og saaledes idelig.) Særlige Undtagelser og Uregelmæssigheder frembyde fremmede Ord (s. Ex. *Comet*, men sædvanlig *Alabeer, Character*.) Efter *j* fordobles ikke (*Skjul, Hjul*). *A* fordobles ikke, da *aa* har faaet en anden Betydning (undtagen i enkelte fremmede Navne som *Aaron*); at skrive *ah* (*Sahl*) i samme Diemed er nu næsten eller ganske forældet, skjøndt Enkelte endnu skrive *Abnelse* (ligesom de fleste *Lehn*) efter det Tydske; derimod tilføies stundom, hvor det gjelder Adskillelsen af to ellers eens udseende Ord, stumt *e* (blive *vaer*). Efter *o* indskydes i nogle Ord (foran *s*) et stumt *e* (*Roes*), i andre ikke; thi Ingen skriver nu *Soel*. Ved *h, æ, ø* bruges (i den luffede Stavelse) hverken Fordobling eller stumt *e* (*føl, Imperativ*, som et *Føl*; et *lyst* Bærelse som en *Lyst*). I denne Tilstand ligger baade med Hensyn til Underviisningen i Læsning og endnu mere til den i Rettskrivning og til Bequemheden og Sikkerheden i Brugen af Sproget udenfor Skolen en Opfordring til en Reform, der neppe lader sig afvise, og denne kan ikke rimeligen gaae ud paa andet end aldeles at opgive baade Selvlydsfordoblingen og det stumme *e* som Betegnelse for Selvlydslængde. Ved Fordoblingen af *i* og *u* synes der ikke at være nogen Betænkelighed af synderlig Bægt. Bistnok ville nogle Ord, der nu i den sædvanlige Skrivemaade adskilles og tildeels ogsaa udtales forskjelligt, blive skrevne eens; men det er med fuld Ret anført herimod, at i mangfoldige andre Tilfælde sliig Fleertydighed i Skriften hverken undgaaes eller skader, fordi den kun finder Sted i Ordene tagne adskilte, som de aldrig bruges, men ikke

i Forbindelse, saaledes som de virkelig bruges. Det lader sig ikke negte, at de fra Nødvendigheden af at adskille Ord og Ordformer hentede Grunde for Selvlydsfordoblingen og det stumme e stundom tage sig høist besynderligt ud ved den Glemsomhed, der viser sig deri (liig, Adjectiv, for at skilles fra Imperativen lig, men sid, Adjectiv, trods Imperativen sid), og ved Frygten for Forveglinger, der i sammenhængende Tale ere reent umulige (ved, Proposition, og jeg veed o. s. v.). I de enkelte eller det enkelte Tilfælde (— der er neppe ved i og u meer end eet —), hvor Fleertydigheden kan blive besværlig, fordi den indtræder ved to Ord af samme Ordklasse, der i visse, dog meest fløgtig udtænkte, Forbindelser kunne sættes saaledes, at Sammenhængen ikke utvivlsomt eller dog ikke førend efter længere Læsning viser, hvilket der er meent (viis og vis), synes det da virkelig naturligere at bruge et simpelt til Angivelsen af Længden eller Betoningen alene bestemt Tegn (vis). Noget større Betænkelse medfører derimod maaskee Bortkastelsen af Fordoblingen af e, fordi denne Fordobling i Skriften adskiller den lange aabne E-Lyd fra en noget fjernere staaende Selvlyd, det korte æ, der ogsaa, og hyppigere, skrives e, saaledes at hidtil Tegnet e i den lukkede Stavelse, naar denne ikke endtes paa b, d, g, v, udelukkende eller næsten udelukkende angav denne Lyd. Ved altsaa at skrive Eg, quercus, Del, hel, totus, ren, Sten, Ler, argilla, Ier, rideo, fer, video, ligesom Eg, acies, vel, Ven, Pen, her, slet, ret, let kan der synes at opstaae en ikke ganske ubetydelig Bæmskelighed for Dvælsen i Stavning (ikke for den virkelige Læsning, ved hvilken Ordene alt fjendes), for ikke at tale om den Uleilighed, den Fremmede, der skal lære Sproget, muligen kan faae herved. I Virkeligheden vil dog just det ringe Antal af de Ord, hvori e i lukket Stavelse med andre Endelyd end b, d, g, v skal læses langt (— og i dem paa disse Bogstaver fordobler man jo alligevel ikke —), bevirke, at Dvælsen i at skjæln og udtale disse Stavelser rigtigt snart vil vindes, og Trangen til et særligt Mærke, fordi Sammenhængen ikke bestemt viser, hvilket Ord der menes, vil kun indtræde ved Talordet een og Artiklen. Vil man imidlertid af Hensyn til den endnu langt overveiende Bedragt beholde Fordoblingen, da bør man i mine Tanker i det Mindste consequent følge Reglen om dens Bortfalden foran b, d, g, v og altsaa, uden uvedkommende Hensyn til andre Ord, skrive jeg ved, et Lig (cadaver), lig o. s. v., samt indskrænke Fordoblingen til den betonedede Stammestavelse og altsaa overalt udelade den, hvor den nu stundom bruges, i fremmede Ord i andre betonedede Stavelser, og skrive Klaver og Charakter som man skriver Comet og confus.

Opgives det stumme e som Tegn for Selvlydslængde i lukkede Stavelser, vil man uden tvivl med det Samme maatte give efter for Paastanden, at det stumme e i Enden af danske Ord, der slutte med en Selvlyd, aldeles skal falde bort, ikke blot, hvor det forhen sættes af Mange, i Navneord (Bie, Roe, qvies, Bne, De), men ogsaa, hvor det endnu sættes af de Fleeste, i de Former af Adjectiver og Verber, i hvilke de paa Medlyd endende Ord faae et Bøiningse (laae, faae i Fleertallet, hos de Fleeste vel endog i Enkelttallet for at skille faae fra Partiklen faa og laae da for Selskabs Skyld, at see, vi lee, at roe, troe, sje, døe, den troe Mand, de troe Mænd, hvorved da faa og jmaa skal læses som besynderlige Undtagelser). Dette e er unegtelig oversflødig og ved Læseunderviisningen og ved Rettskrivningen (s. Ex. ved Regler om faa og jmaa) besværligt. Der er her ikke Tale om i et enkelt Ord at antyde den Bøining, som imod den almindelige Analogie i Ord af samme Art er fordunklet eller ikke kommen frem i Udtalen, men om at betegne en Bøining eller en Form af Bøiningen, der i den hele udstrakte Ordække slet ikke finder Sted eller nogensinde har fundet Sted, og dette er dog heelt underligt. (Den Grund, der hentes fra den af den almindelige Skrivebrug følgende gavnlige Nødvendighed af Opmærksomhed paa det grammatiske Forhold er det bedst ikke at tale om. Sprogets virkelige Former give dog vel Anledning nok til sliig Dvælse.) Jeg tilføier herved den Bemærkning, at, naar der ved enkelte paa en Selvlyd endende Ord er Tvivl, om de antage en Bindelyd foran en Bøiningsemedlyd og saaledes danne en ny Stavelse, eller ikke, anseer jeg det for lidet ønskeligt at komme ind paa saa subtile Adskillelser, hentede fra Oldsprogets Form eller fra Lydiagttagelse, der endda gjøres usikker ved individuelle eller Provinds-Forskjelligheder, som dem, efter hvilke Adjunct Rinch

vil have skrevet **Trær**, men **Brær**, og dog **Trærne**, medens han ved **Rær** (af **Raa**) selv maa tilføie et Spørgsmaalstegn. Jeg troer, at det eneste praktiske her er at lære, at i Skriften tilføies Fleertallets **r** overalt med Bindelyden **e**, uagtet dette i et Par enkelte Ord ikke høres. Det, der af en historisk-etymologisk Anledning finder Sted i **Rær**, — (der er slet ingen Grund til at opgive denne regelmæssigste Udtale- og Skriveform for den andensteds herskende **Rjær** —), at det udtales som een Stavelse, finder efter en almindelig Vedtægt, der er ligesaa berettiget, Sted i **Mær** og **Der**; Digteren ikke blot kan sammentrække dem, som Adjunct Kinch mener, men han maa, og det vilde lyde overmaade sært, hvis en Digter skrev en iambisk Linie som denne: „paa Havets **D=er** boer et Folk“ istedenfor „paa Havets **Der** et mægtigt Folk.“ Man kan saameget mindre have Noget imod at skrive **Trær** for **Remheds** og den efterhaanden udviklede Analogies Skyld, naar man selv vil skrive **undgaet**, uagtet man hører **undgaat**. Jeg troer, at man i Virkeligheden ogsaa alene hører **faat**, **gaat**, som ogsaa K. Knudsen mener, trods Etymologiens Henvisning til en rigtignok heelt forskjellig Løstavelseform (**fengit**, **gengit**). Derimod troer jeg, at man ingenslunde **altid** hører **Verbet due** udenfor Nutidens Enkelttal udtalt som een Stavelse, men at tværtimod en Digter uden stødende Brud paa Udtalen kunde skrive en iambisk Linie som: **de due dog ei meget**. Ligeledes antager jeg, at Ingen vil stødes ved Udtalen: jeg **si-er** (en Bædste) eller: jeg **fri-er** (til En) som paa-faldende; og jeg vilde ogsaa her (da man naturligviis ogsaa maatte udelade stumt **e** som Bindelyd og skrive **faar**, **fer** for **faær**, **seer**), dog i Tvivlstilfælde følge denne Udtale og den derpaa byggede Skrivemaade, overladende Sammentrækningen til den daglige Tale. Jeg vil ikke strides om den rigtigste Udtale i et enkelt af disse Ord; men jeg vil indstændigst bede Lærerne ikke at plage deres Disciple med disse Subtiliteter uden Nødvendighed, og Jagttageren vil jeg bede om i slige Ting at være paa sin Post, naar han faaer den Forskjel, han selv troer at mærke, bekræftet af Andre, især Disciple.*)

Noget anderledes, end med de hidtil nævnte Anvendelser af stumt **e**, forholder det sig med det stumme **e** i den betonede Endelse **ie** i fremmede Ord; thi i den betonede Endestavelse **ri** (**eri**) i danske Ord (tydsk **ei**), hvori forhen ogsaa det stumme **e** havde faaet Indgang og fast Plads, er det nu i den almindelige Brug næsten ganske forsvundet. Just denne Udeladelse i en med Hensyn til Betoningen tilsvarende, i Oprindelsen fra en fremmed Analogie beslagtet Endelse, der i enkelte Tilfælde (s. Ex. i **Barbari**) gjør Grændsen mellem det Fremmede og det Danske usikker, taler for at lade det stumme **e** bortfalde ogsaa i de fremmede Ord baade af samme Form (**Theorie**) og af andre (**Philosophie**, **Politie**, **Genie** o. s. v.), hvorimod fra den anden Side anføres Brugens Almindelighed, Letheden i dens Tilegnelse og Jagttagelse og, naar man, som her ovenfor er skeet, isøvrigt tilraader at lade disse fremmede Ord beholde deres fremmede Præg (**ph** i **Philosophie**, **g** i **Genie**), tillige Conseqventsen. Der er imidlertid nogen Forskjel paa at omskrive den Betegnelse, der i sig selv maa beholdes, og at bortkaste en overflødig. Af Bigtighed er dette Punkt ikke, naar man forener sig om det Dvrigt, der angaaer stumt **e**.

6) Ikke ganske ringe Besvær opstaaer i Underviisningen ved den dobbelte Betegnelse af een kort Selvlyd med to Tegn, **e** og **æ**; (man sammenligne Baklingen mellem **Gränzen** og **Grenzen**). Det hjælper nemlig slet ikke at negte, at Selvlyden i **Ben**, **Pen**, **men**, **den**, **hende** (**ei**, **eam**), **sende**, **Sendelse**, **helde**, **der**, **her**,

*) En anden Subtilitet, som jeg ogsaa ifølge dens meget usikre Natur, Begrundelse og Dypstilling ligesaavel som dens praktiske Ubetydelighed indstændig maa bede Disciplene befriede for, er Læren om **Tonelagene**. Lader os dog overlade Livet at lære eller ubevidst give Folk Udtalens neppe hørlige, efter Individier og Egne skiftende Lydegenheder, som vi selv ikke ret kunne ordne og bestemme, og lader os ikke troe, at Bevidsthed om og fin Følelse for Modermaalets sande Væsen eller Herredømmet over dets Brug beroer paa eller har Noget at gjøre med Syklen hermed.

Terne o. s. v. er den samme som og i den almindelige Udtale ikke adskilles fra den, der findes i **Mænd**, **hændes** (accidere), **Hændelse**, **Hænder**, **fælde**, **Bærme**, hvorfor da ogsaa vel omtrent ligesaamange skrive **Kjærlighed** som **Kjærighed**, **Kjerne** som **Kjærne**. (Molbeck har f. Ex., efter sin Skrivebrug med i for j, **Hjerne**, hjarni, men **Kjerne**, kjarni o. s. v.). Der viser sig i den nyeste Tid, som mig synes, hos dem, der i det Hele begunstige Reformer i Retskrivningen og en Tilnærmelse til Udtalen, en Tilbøielighed til at udvide Brugen af æ, men uden Consequents; thi den, der skriver **fæm** og **fræm**, som jeg har fundet, burde ligesaavel skrive **hænde** (ei, eam), **dæn**, **hæn** til, **mæn** o. s. v. Da nu Gjennemførelsen af Enheden i denne Retning har den nedarvede Bedtægt altfor stærkt imod sig, vil jeg for min Deel raade at gaae den modsatte Vej og, siden vi engang have faaet e som Tegn for denne Lyd, efterhaanden at indskrænke Brugen af æ til de muligst faa og lettest begrundede Tilfælde, nemlig til lukkede Stavelser paa **b**, **d**, **g**, foran hvilke Medlyd e saa hyppigt forekommer til Betegnelsen af det lange e, saa at der skrives **Næb**, **ræd**, **Læg**, **crus**, og et **Læg**, ligeoverfor **Neb**, **Ned** (Skibred), **Læg**, iog til Stavelser, hvori Fremkomsten af og Slægtskabet med a eller aa er aldeles klart og nært i det nulevende danske Sprog (uden al fjernere Søgning), altsaa **Mænd**, **Hænder**, **nævner**, **vægger**, **fælder**. Fremkomsten af et a i Verbets Dativ (**hjælp**, **skjælv**) vilde jeg (tænkende paa dets Fremtræden, ogsaa hvor Nutiden har faaet i, **svinder**, **svandt**) endda være tilbøielig til at udelukke fra Indslydelse og saaledes beholde **hjælp** og **Hjælp**. Jeg tilstaaer, at Gjennemførelsen heraf vil medføre nogen Forandring i temmelig udbredte eller ganske vedtagne Skrivemaader (f. Ex. **hændes**, **Hændelse** for **hændes**, **Hændelse**); men jeg troer, at dette er den lempeligste Vej. (Naturligviis beholdes æ for den lange Selvlyd, der, hvor Stavelsen er lukket, rober sig ved dens Aabning og ved Udelukkelse af den følgende Medlyds Fordobling: **Sjæ-len**.)

7) Affkaffelsen af de store Begyndelsesbogstaver i Substantiver ligger i mine Tanker med Hensyn til almindelig Bedtægt og Brug Skolen heelt fjernt. Men jeg kan ikke negte, at Reglen om deres Anvendelse i andre Ord, der i Sætningen staae som Substantiver, frembringer indviklede Tilfælde (f. Ex. ved adverbiale Udtryk, dannede af et Adjectiv og en Præposition, saasom i **det Kingeste**, **med det Samme**, ved substantivisk brugte Adjectiver og Participier, der alligevel efter deres oprindelige Natur have et Adverbium hos sig, saasom: **de mere Dannede**, ved Forbindelsen af to pronominale Ord, saasom **noget Andet** eller **Noget andet** o. s. v., ikke at tale om, at Nogle ogsaa skrive **Man** i visse Tilfælde, **Andre** ikke, o. s. v.). Her maa da skabes smaalige Bestemmelser, som det er vanskeligt nok at blive enig om og tidspildende at indøve. I ethvert Tilfælde vilde jeg være tilbøielig til at udelukke alle de pronominale Ord fra Gren af store Begyndelsesbogstaver og indskrænke disses Brug til substantivisk satte Adjectiver og Participier (med eller uden Adverbium); men jeg turde ikke stærkt modsætte mig en endnu større Simpelt, der alene lod store Begyndelsesbogstaver vedblive i virkelige Substantiver, uagtet det vil afvige fra en inden et vist Omfang fast Bedtægt at skrive: **det skjønes Begreb**.

8) I visse Tilfælde synes i den senere Tid at være indtraadt en for stor Eftergivenesshed for en noget magelig dagligdags Udtale i Udeladelsen af Medlyd, som efter Ordens Oprindelse og stadig Overlevering have Plads i dem og som ingenlunde ganske ere forsvundne i den bestemtere og skarper Udtale. Denne sidste bør Skolen, efter min Mening, holde paa, fordi den i det Hele skal være bevarende og kræve omhyggeligt og bestemt Udtryk. Jeg seer saaledes ikke, hvorfor man skal ophøre at skrive **væsentlig** (wesentlich), aldenstund man dog skriver: at have **Held** med sig, ikke **Hel** og deslige; for at lade T=et mærke behøver man slet ikke falsk at betone anden Stavelse. Det forekommer mig, at Noget af denne bløde Skrivebrug har en halv komisk Oprindelse. En aandrigh Skribent, men som stundom har leget noget med sine Læsere, faldt paa at skrive **Intelligens**, uagtet vi i **intelligent** have Ordstammens t og meget vel kunne høre det, og da det ikke ret vilde gaae med et begyndt Forsvar,

som om Substantivet *Intelligents* ligesaavel som endeel andre, tidligere mere brugte Ord af samme Art ikke af os dannedes ligefrem af det latinske Substantivs Stamme (*intelligentia*, af *Lydskerne* paa *z*), men af det latinske Particips Nominativform, hvis *s* vi ikke engang i Adjectivet beholde, førtes derpaa Forsvaret pludselig og uformærkt fra det etymologiske Standpunkt over paa den umiddelbare Udtale-Efterfølgelses Standpunkt, som hiin Forfatter ellers slet ikke vedkjendte sig, og Udtalen toges i den Form, Forsvaret krævede. Nogle kunde ikke modstaae det første Raisonnement, Andre ikke det andet, og det blev god Tone og Mode at skrive *Intelligens* med Heiberg. Hvis en Forfægter af den umiddelbare Tilslutning til Udtalen (og til den dagligdags) havde forlangt denne Skrivemaade (— og Rask skrev *Regensen* —), havde Sagen været i sin Orden; men som den fremkom og ved Siden af hvad denne Skrivemaades Indfører og de, der optog den, iøvrigt beholdt, var der endeel Forkeert i den lille Retskrivnings-Historie. Til slige af magelig Udtale fremkomne forkastelige Former hører end tydeligere temlig, taknemlig og deslige.

Disse Bemærkninger ere blevne vidtløftigere, end jeg fra Begyndelsen af havde paatænkt, og jeg tør ikke udstrække dem længere, endnu mindre berøre Punkter, der vilde føre ind i selve Bøiningsslæren. Ingen længes mere end jeg efter og vilde med større Glæde see en Bearbejdelse af den danske Formlære som Veiledning for Lærerne og for os alle, der, tagende Sproget, som det nu er, agtende Brugen, anvendte den historiske Forskning til, under Hensyn til det Praktiske, at bringe Fasthed og Sikkerhed i de Punkter, hvor Brugen vakler og er ueens med sig selv (s. Ex. ved Spørgsmaalet om visse Participiers Fælleskønsform paa *n*). Det vilde glæde mig, hvis jeg ved hvad her er fremsat, paa nogen Maade kunde bidrage til at tilveiebringe i Skolerne en noget større Genhed og Sikkerhed i et Anliggende, hvis Enkeltheder ere smaalige, men hvori derfor den besværlige Arbeiden med Regler og Undtagelser, i idelig gjentagne Rettelser, uden at naae Fasthed og Lethed, er desto piinligere for Lærer og Discipel. For at komme til Maalet maa man, derom er jeg overbevist, med al Omhu i theoretisk Forskning og Iagttagelse, dog sætte den subtile og langt tilbagegaaende og af mange Grunde stundom usikre Lydanalyse og den etymologiske Betragtning i et underordnet og tjenende Forhold til praktiske Hensyn og til Sprogets i den faste og almindelige Brug levende Virkelighed. Det vil let sees, at min egen hidtil og her fulgte Skrivebrug i flere Punkter afviger fra det, hvorom jeg troer, at man kan og efterhaanden bør forene sig; man vil deraf skjønne, at jeg, medens jeg selv fra tidligere Dage uden særlig Iver for Retskrivningsspørgsmaalet, saalænge ikke Skolen lagde mig det nær, har holdt mig til, hvad der forekom mig at være en nogenlunde overveiende, omend hist og her usikker, Bedtægt, og fremdeles meget ønsker det af denne Bedtægt bevaret, som staaer fast og klart, ikke stræber efter at gjøre min egen Brug til Regel. Nærmer man sig efterhaanden i Punkter, hvori jeg har antydnet, at en Reform forekommer mig begrundet, henimod en vis Genhed, følger jeg vel selv efterhaanden med. Er gammel Bane for mægtig over mig selv, maa jeg finde mig i, at de Forandringer, jeg ikke modsætter mig eller endog tilraader, naar de ere gennemførte, ville desto snarere give, hvad jeg selv har skrevet, et forældet Udseende. Til et almindeligt Brud med den bestaaende Bedtægt er der ingen Grund.

Men medens der stræbes hen til Genhed i det Hele, er det allerførst af Bigtighed, at der i Underviisningen i den enkelte Skole hersker Genhed, at den enkelte Lærer søger, under Fastholdelse af hvad der kan ansees for uomtvisteligt bestaaende og sikkert, at blive enig med sig selv om de Punkter, der som usikre og uafgjorte volde ham Tvivl, og at, hvor flere Lærere skulle virke sammen i paa hinanden følgende Klasser, disse indbyrdes bestræbe sig for at komme til den muligste Overensstemmelse, omend ved nogen Eftergivenesshed med Hensyn til individuelle Meninger, under Mægling, hvor det behøves og kan skee, af Rector og under Tilslutning af de øvrige Lærere, der uden at undervise i Modersmaalet dog rette skriftlige Arbejder af Disciplene og derved udøve nogen Indflydelse. Vaklen hos Læreren, Strid og Modsigelse mellem flere Lærere bliver enten en Plage for Discipelen eller fører ham til styg

Sjufsvornhed. Naar jeg antyder, at der ved Spørgsmaal og Uenighed om Vedtagelse af en eller anden Regel, der indeholder en Afvigelse fra det, som maa antages at have Brugen overveiende for sig, tilkommer Rector en Stemme, vil maaskee en eller anden yngre Lærer herved rykke frem med den videnskabelige Friheds Navn ligeoverfor en, som det synes ham, uberettiget Myndighed. Men det forekommer mig, at vi gjøre bedre i at bevare det høie og hellige Navn til Spørgsmaal, der ere vigtigere end dem om Bogstavers Valg, og at vi bør huske paa, at, naar vi ville tjene en af det Dffentlige opretholdt og henimod Livet, som det er, ledet Anstalt, maae vi stundom føie os under Ledelsen. Tilfidsst gjelder det dog væsentlig om at faae et Udenværk saaledes bygget, at det ikke hindrer og forstyrrer under det større Arbeide paa at vinde Herredømme over Tanken og Ordet, Klarhed og Orden i Fremstillingen, Fylde og Reenhed og Lethed i Udtrykket, paa at danne Stilen i Modersmaalet, og derfor er det ved Retskrivningen en Hovedsag at finde den Form, i hvilken Disciplen hurtigst og med mindst Umage kan bringes til Fasthed.

Den 27de Januar 1855.

J. N. Madvig.